

ÖZNEİNİN

ÖLÜMÜ

BİR HAREKETİN
ANATOMİSİ

PROF. DR.

ERGÜN YILDIRIM

ÖZDENİN ÖLÜMÜ
ERGÜN YILDIRIM

BÖLÜM I

CEMAAT, TARİKAT, TEŞKİLAT

1-CEMAAT

Cemaat olgusu her zaman sosyolojinin ana konularından biri olmuştur. Klasik sosyologlar toplumların değişimini açıklarken bir klişeyi çok kullanırlar: Cemaatten cemiyete. Cemaat geleneksel toplum örgütü olarak tanımlanır. Buna göre aşiret, aile, tarikatlar, mahalle hepsi cemaattir. Modernleşme ile beraber bu toplum biçiminin parçalanması, aşılması ve modern topluma geçilmesi öngörülmüştür. Artık mahalle, aşiret, geniş aile ve tarikat yapılarının etkisi azalmıştır. Bu çerçevede modernleşme, cemaat tipi örgütlerden kurtulma ve cemiyet tarzı yapılara dönüşme olarak tanımlanır. Klasik sosyolojide cemaat kavramını en özgün biçimde tanımlayanların başında Alman sosyolog Ferdinand Tönnies gelmektedir. Ünlü kitabı *Cemaat ve Cemiyet* adını taşır ve cemaat kavramının sosyolojik anlamı üzerine temel bilgiler verir.

Bütün mahrem ve özel beraberlikler cemaat (gemeinschaft) olarak anlaşılır. Bu ilişkilerin var ettiği birliğe “organik yaşam” (organic life) adı verilir. Gelin ve damadın içine girdiği evlilik bütünüyle cemaat yaşamıdır. Birey dinsel cemaatin parçası olduğu gibi dinsel cemiyetin de parçası olabilir. Cemaat içinde bir cemaat diliyle ve inançlarıyla var olunur. Buna karşın cemiyet ise iş, bilim ve seyahat realitesiyle var olur. Cemaat eskidir, cemiyet ise yeni bir fenomene işaret eder ve yeni bir isimdir. Cemaat organik bir yaşam iken cemi-

yet mekanik nitelikli bir toplanma ve yapaylık alanıdır (Tönnies, 1993:33-35).

Temel açıklamalara göre cemaat teorisi, doğal ve orijinal şartlara dayanan insan iradesinin mükemmel birlik varsayımından hareket eder (Tönnies, 1993:37). Cemaat fenomeninde doğal irade, cemiyette ise rasyonel irade vardır. Buna göre geleneğin toplumu doğal irade ile tanımlanırken, modern toplum rasyonaliteyle açıklanır. Modern toplumun rasyonalite üzerine kurgulanarak yorumlanması, Alman düşüncesinde çok yaygın bir tutumdur. Weber ve Habermas bu konuda örnek verilebilecek iki önemli teorisyendir. Toplum teorilerinin merkezinde akıl/rasyonalite belirleyici bir kavramdır.

Cemaat; kan, akrabalık, kolektif yer sahipliği gibi boyutlarla var olur. Bu üç cemaat tipi zaman ve mekân ilişkileriyle yakınlık içindedir. Akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık gibi yapıların içinde bulunanlar aynı zevkleri paylaşırlar, aynı imkânlarla beslenirler, aynı mekânlarda bulunurlar. Ortak korku ve ortak şeref duygusu, barış içinde yaşamayı ve büyük güvenlik için işbirliği yapmayı sağlar. Arzu ve akrabalık ruhu, evin duvarlarıyla sınırlanamadığı gibi fiziksel yakınlıkla da bağlanamaz. Cemaatte güçlü ve mahrem ilişkiler vardır. Örneğin komşuluk, köyde beraber yaşamının genel karakteri olarak betimlenir. Bu kişiler iş hayatında, düzende ve yönetimde işbirliği yapmak zorundadırlar, birbirlerine yardım etmeye ihtiyaç duyarlar. Burada bahsedilen cemaat ise arkadaşlık, akrabalık ve komşuluktan bağımsız bir biçimde, benzer iş ve entelektüel davranışlar sonucunda oluşmaktadır. (Tönnies, 1993:42-43).

Modernite sürecinde halk, ulus, sınıf ve toplum bütünlüklerinin dağılması karşısında “birey ve ulus devlet arasında doğan boşluğu doldurma” arayışında “yeni cemaat” ortaya çıkar. Yeni tarihsel koşullarda cemaat, öz olarak aynı olmakla beraber biçim ve fonksiyonları itibarıyla önemli değişimlere uğramaktadır. Bu bağlamda cemaat, artık içinde doğulan bir olgu olmaktan çıkıp inşa edilen bir yapıya dönüşür. Kentsel mekânın kamusal alanında insanlara kimlik sağ-

layan bir dünyadır (Yelken, 1998, 14-15). Bender, cemaati şöyle tanımlar: “Geçmişte birçok yapısal biçim alan cemaat, en iyi şekilde, karşılıklı ve duygusal bağlarla temelli toplumsal ilişkiler şebekesi (network) olarak tanımlanabilir” (Bender, 1986:7, aktaran Yelken, 20). Yeni cemaatleri tanımlamak amacıyla çeşitli kavramlar geliştirilmektedir. Tele-cemaatler (Mulgan), duygu cemaatleri (Hebdige), sanal cemaatler (Morley-Robins) gibi. Bunların ortak özellikleri, klasik cemaatlerin toprağa, etnisiteye, kan ve akrabalığa dayalı sabit özelliklerini aşarak (Yelken, 1998:201) yeni koşullarda var olmalarıdır.

Modern sosyolojinin kurguladığı tarzda cemaat arkaik, geçmişte kalan ve modern zamanlarda aşılacak bir ilişkiler dünyası değildir. Cemaat arkaik zamanlar kadar modern ve post-modern toplum dünyasının da en önemli varlıklarının başında gelmektedir. Cemaat, pre-modern toplumlar dünyasında aşiretler, tarikatlar, mahalle ve komşuluk formlarıyla var olurken, modern çağda okuma grupları, entelektüel faaliyetler, lobiler ve bilim toplulukları şeklinde varlığını sürdürdü. Post-modern zamanlarda ise yeniden irrasyonel, mahrem, sahipsiz, küçük ve duygusal içeriğiyle yeni topluluklar şeklinde ortaya çıktı. Müzik grupları, dinsel hareketler, entelektüel çevreler, dijital üzerindeki gruplar gibi.

Bugün cemaatler, küresel uygarlığın varlık dünyasındaki akışkan, hareketli, melez ve çoğulcu kültürel ağlar içinde biçimleniyorlar. Serbest piyasa ekonomisinde yaşıyorlar. Küresel bilgi teknolojileriyle beraber temsil imkânı buluyorlar. Elbette bu cemaatlerin varlığındaki ana özellikler arkaik biçimleriyle devam ediyor. Onları cemaat yapan bu temel özellikler, her yeni uygarlık içinde yeni bir dil, temsil ve ilişkiler ağıyla donatılıyor. Bu da cemaatlerin farklılaşarak var olması anlamına geliyor. Küçük, sahipsiz, duygusal, yoğun vb. ilişkilerle varlık kazanan topluluk biçimleri hep vardı ve kıyamet toplumlarına kadar da var olacağına benziyor. Yani cemaatler her toplumda karşımıza çıkıyor ve çıkmaya da devam edecek. Kitleli toplumların

çözücü yapısı cemaatin sonunu getirmedi. Endüstriyel toplumların kitlesellik, göç ve mobilizasyon süreçlerinde doğan anomi, sürüleşme ve yabancılaşma sorunları karşısında insanlar cemaat yapılarına sığındılar. Çünkü cemaat insanlara yeniden anlam ve dayanışma imkânı sağladı.

Cemaat arkaik olduğu kadar, modern ve post-modern'dir. Bütün eleştirilere ve reddiyelere rağmen modern toplum içinde varlığını sürdürür. Post-modernite ile beraber, modernitenin kitle toplumuna ve kalabalıklarına karşı alternatif olmaya başlar. Kalabalıklaşma, kitleselleşme ve bireyselleşme süreçleriyle birlikte yeniden toplumların ilgi konusu haline gelir. Çünkü insana "sıcak daire" sunarak büyük kalabalıklar içindeki yalnızlığına alternatif oluşturur. Dayanışma, saygı ve paylaşım ortamıyla bireyselliğin anomik durumlarına çözüm sunar.

Modernleşme ile beraber Weber'in bürokrasi teorisinde gösterdiği gibi ev ile çalışma hayatı birbirinden iyice ayrışır. Kapitalist üretim tarzı üretim mekânını ve evi birbirinden ayırır. Aile, akrabalık ve komşuluk sosyolojilerinde saklı duran komünal/cemaatik değerler çözülür. İnsanların bu ortamlarda edindiği "onur, saygı ve değer" kaybolur (Bauman, 2016:35-36). İş hayatının rutinliğinde kitleselleşen insanlar söz konusu "komünal ruhtan" mahrum kalırlar. Bu mahrumiyetin Bauman gibi sosyologlar tarafından keşfedildiği zamanlar, post-modern zamanlardır. Bu dönem, cemaatin yeniden gündeme geldiği bir tarihi dönemdir. Ancak Bauman, cemaatlerin bu saygı ve itibar sunma işlevini büyük bedellerle karşıladığını hatırlatmaktadır.

Modernitenin üretim ve disipline etme tarzı insanları kitle toplumuna çevirmiş ve anlamsızlığa yol açmıştır. Tam da Marx'ın yabancılaşma dediği olgu gibi. Yeniden cemaatleşme bu sorunu aşmaya yönelir ve insanların en ilk toplum biçimlerinde, "kabile bilincinde" tecrübe ettikleri temel içgüdüsel sosyal ruhu karşılar. Ya da Durkheim'in kavramlarıyla okursak ilk toplum biçimlerinde dinsel

ibadetlerin tezahürüyle kendini ortaya koyan kolektif bilince karşılık gelir. Bu kolektif bilincin ilkel ve geleneksel toplumlarda ortaya çıkan ve son bulan bir olgu olmadığı post-modern zamanlarda yeniden keşfedildi. Bundan dolayı bugünün sosyolojisini anlamak için “kabilelerin yükselişi” gibi kavramlar geliştirildi. İnsan toplumlarının derin içgüdülerinde, kolektif bilinç ve enerjinin birleşiminden meydana gelen bir sosyal duygunun ve ruhun varlığı kabul edildi (Maffesoli, 1996).

2- TARİKAT

Ünlü sosyal bilimci Ernest Gellner, İslam coğrafyasındaki dinsel hareketleri ikiye ayırır: *Kitabi İslam* ve *halk İslamı*. Kitabi İslam, İslami öğretilerdeki temel kaynaklardan hareket eden, belli bir entelektüel birikim içinde yaşanan ve üst toplum kesimlerinde temsil edilen Müslümanlığın oluşturduğu tecrübedir. Halk İslamı ise türbelere, yatırlara ve şeyhlere dayalı olarak çeşitli menkıbe ve sembollerden örülü bir biçimde yaşanan Müslümanlık tecrübesidir.

Kitabi İslam, devlete bağlı medrese ve âlimlerle temsil edilir; halk İslamı ise herhangi bir resmi bağlantıya sahip değildir. Gülen Hareketi bu sınıflamalardan hangisine oturmaktadır? Kitabi bir yönü vardır, ama resmi din anlayışının içinde konumlanmaz. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı menşeli bir anlayış değildir; halkın yönelişiyle gelişen bir harekettir. Gülen’in kitapları temel alınmakta, vaazları dinlenmektedir. Çoğunlukla alt ve orta sınıftan gelen ve yüksek öğretim sürecine katılan kişilerden oluşur. Bu nedenle hem kitabi İslam hem de halk İslamı olgularını temsil eden yanlar taşımaktadır.

Bu durum Türkiye’nin yaşadığı sosyolojiyle yakından ilgilidir. Son yıllardaki hızlı kentleşme, medyanın yaygınlaşması, eğitim imkânlarının hızla artması, kitabı ve halkı birbirine yaklaştırmıştır. Anadolu’nun kırsal alanından kentlere gelen ve okuyan insanların bir kısmı bu harekete katılmaktadır (Bulaç, 2007: 46). Halk ve kitap ilk defa bu kadar geniş bir biçimde buluşmaktadır. Gülen’in kişisel

biyografisi de bu konuda önemli bir açıklama olabilir. Gülen Erzurum gibi şifahi geleneğin ve medreselerin informel biçimde etkin olduğu bir Anadolu kentinde dünyaya gelmiştir. Geleneksel medrese eğitiminde geçerek yetişmiş ve sonra Batı Anadolu kentlerinde modern kitap ve yayın dünyasıyla tanışarak çalışmalarına biçim vermiştir (Erdoğan, 1995:36 ve 95). Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imamlık ve vaizlik görevlerinde bulunurken dini çalışmalarını da sürdürmüştür. 1989 yılında emekli olduğunda, yepyeni bir faaliyet içine girmiştir. Okullar ve medya ağları oluşturarak, çalışmalarını klasik cemaat biçiminden farklılaştırmıştır. Bir bakıma Türkiye'deki dini faaliyetlerin tarikat, cemaat ve hareket seyrinin son biçimini örneklendirecek bir yapıya dönüşmüştür.

Bilindiği gibi tarikatlar, Osmanlı toplum dünyasının en önemli dinsel topluluk biçimleridir. İbadetler, sanatlar, edebiyat gibi çeşitli faaliyetler büyük oranda tarikatların varlığıyla yürümektedir. Tekkelerde ve dergâhlarda irfan, iman, sanat, edebiyat ve zikir iç içedir. Dinin halk içindeki en büyük örgütlenme yeri buralardır. Şeyhlik, dedelik, dervişlik gibi statü ve roller vardır. Sema, devran gibi çeşitli dini ritüeller gerçekleştirilir. Mevlevilik örneğinde görülebileceği gibi birçok edip, şair ve bestekâr bu kurumlarda yetişmiştir (Çiftçi, 2008). Tasavvuf düşünce ve pratiği bu yapılarda sergilenir.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber bu kurumların yasaklanması ve kapatılması sonucunda, gündelik dini hayatın yeniden üretim imkânları adeta yok olmuştur. Dinin öğretilmesi, yaşanması ve kardeşlik içinde temsili için yeni arayışlara gidilmesi gerekmiştir. Her ne kadar tarikatların birçoğu, özellikle Anadolu kırsalında yaşayanlar, bir biçimde varlıklarını sınırlı imkânlarla da olsa devam ettirmişlerse de kamusal görünürlükten hızla uzaklaşmışlardır. Tarikat mensupları baskı ve müdahalelere maruz bırakılmış, sürgün, korkutma ve hapis cezalarıyla yıldırılmışlardır. Formel yapılar olarak medreselerin ve tekkelerin kapanmasına karşın, şeyhler ve ulema, ders halkalarını informel biçimde yine de sürdürmüşlerdir. Özellikle

le kırsal ve dağlık alanlardan oluşan Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde bu yapıların, kurumların, aktörlerin ve ilişkilerin uzun süre devam ettiği görülmektedir (Saran, 2009:125 ve 139). 1970'lerin ortalarına kadar medreseler ve ulema, oldukça farklı bir tarzda varlığını korumuştur. Tarikat ve tasavvuf ekolleri ise günümüzde hâlâ yaşamaktadır. Ancak modernleşmenin kalıpları içinde büyük dönüşümlere uğradıkları da bir gerçektir.

Yeni siyasal düzenlemeler karşısında tarikatların var olma imkânlarını kaybetmeleriyle beraber, alternatif bir yapılanma olarak cemaat olgusu ortaya çıkmıştır. Kurumları, aktörleri, söylemleri ve statüleri yasaklanan tarikatlar toplumun kamusal alanından (görünür yaşam alanından) çekilmek zorunda kalmışlardır. Tarikatların çekilmesi ile beraber dinin özel bir biçimde yaşanması amacıyla bu defa cemaatler ortaya çıkmıştır.

Cemaat; kendini tarikata, şeyhliğe ve tekkeye refere etmeden İslam kardeşliğini yeniden tesis etme arayışıdır. Modern zamanlarda Müslümanlık tecrübesinin ihyasıdır. Başka ifadeyle, Müslümanlığın cemaat formuyla var oluşu modern bir tecrübedir. Bunun öncülüğünü yapan isimlerden biri Said-i Nursi'dir. Nursi, 1923 yılından sonra İkinci Said dönemi ile beraber bu yeni yolu keşfetmeye başlar. "*Zaman cemaat zamanıdır*" (Nursi, 2006:112) söylemini geliştirerek iki önemli işlevi yerine getirir. **Birincisi**, kendi mensuplarına tarikatların dışında yeni bir yol üzerinde bir araya gelerek var olma imkânı sağlar. **İkincisi**, kendini siyasal baskılara karşı korumak amacıyla, devlet tarafından yasaklanan kurumları tekrar yeşertme gibi bir tutum içine girmez. Böylelikle devlete meydan okumaya yönelmeden ve yine devletten gelecek taarruzları minimize ederek hareket eder. Müslümanlığı yeni bir strateji üzerinde tesis etmeye çalışır. Nursi, modern bilim, siyaset ve gelişmelerle de uzlaşma içinde olan söylemler geliştirir.

Risale-i Nur, egemen pozitivist fikriyata karşı alternatif bir aydınlanma yoludur. Kitabın ve aydınlanmanın öncülük ettiği bir dini

yapılanma, modern dünya ile beraber var olmaktadır. Hareketin adı bile aydınlanmayla ilgilidir: Risale-i Nur. Her aydınlanma bir mağara metaforuyla başlar. Hz. Muhammed'in ilk vahiyle mağarada aydınlanması, İmam-ı Gazzali'nin ikinci döneminde uzlete ve mağaraya yönelmesi, İbn-i Haldun'un *Mukaddime*'sini yine uzlete çekilerek yazması gibi. Said-i Nursi'de Van'daki mağaraya çekildikten sonra iman hakikatlerini yaymaya karar verir. Sonraki dönemlerde gazete ve radyo gibi modern iletişim meşguliyetlerinden uzak durarak Risale-i Nur'a yoğunlaşması, söz konusu uzletle yaşanan tefekkürün ve ulaşılan aydınlanmanın varlığına işaret etmektedir (Yıldırım, 2010).

Nursi, etrafında toplanan ve peşinden giden insanlara da *mürit* veya *derviş* adını vermemektedir. Bunun yerine *talebelerim*(*şakirt*) demektedir. Hatta kendisini de, talebelerini de Risale-i Nur talebeleri olarak vasıflandırmaktadır. Kendini ayrı, özerk ve üstün bir otorite biçiminde tanımlamaz. Böyle bir tanımlamaya yol verecek bir kavram kullanmaz. Bu arayışları ile yeni bir cemaat inşa etmektedir. Modern dünya idrakine sahip bir İslam düşüncesi etrafında toplanan talebelerle bir cemaat ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemindeki en özgün cemaat biçimlerinden birinin Risale-i Nur hareketi olduğunu söylersek abartmış olmayız. Diğer bir önemli cemaat ise Süleyman Hilmi Tunahan önderliğinde kurulan ve *Süleymancılar* denilen harekettir. Süleymancılık da modernleşme şartları içinde gelişen bir cemaat tarzıdır. Dini özel bir biçimde yaşamak üzere bir araya gelen insanların oluşturduğu bir topluluktur. Yine Işıkcılar, başka bir cemaattir.

Cemaat yapıları kitap, sohbet, Kur'an kursu gibi alanlar etrafında halkalanan her sınıftan ve her yaştan insanlardan oluşur. Mahremiyet özelliğine sahiptir ve kapalıdır. Kitlelere seslenmez, sınırlı sayıda insana hitap eden bir söylem vardır. Karizmatik liderlikle yürür. Tarikat gibi belli bir silsileye, mürit-mürşit ilişkisine ve şeyhliğe dayanmaz. Bu açıdan moderndir, Cumhuriyet döneminin şartların-

da doğmuştur. Özellikle sert laikliğin reflekslerine karşı çok duyarlıdır ve buna göre siyasal çevrelerle çeşitli mahrem ilişkilere girer.

Gülen, İslam geleneğinin tarikat ve cemaat tecrübelerine vâkıf bir şahsiyettir. Medresede okuyan, Erzurum çevresi ile tasavvuf geleneğinden haberdar olan, arkasından Risale-i Nur hareketinden geçen biridir. Gülen, cemaati, her ferdin kendi şahsi varlığını yüce bir ideal etrafında akli ve kalbi olarak birleştirmesi olarak anlamaktadır (Ergen, 2005: 342). Ancak kendisini belli bir cemaat adıyla anmaz. Hatta ilerleyen zamanlarda özellikle cemaatlerden ayrı tanımlama gayretine girecektir. Gülen grubunun örgütsel yapısı, içinde bulunduğu tarihi şartlar ve devletle kurduğu ilişki tarzı onu diğer cemaat yapılarından farklılaştırmaktadır. Her şeyden önce cemaatlerin ana amacı, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve dini eğitim faaliyetlerinin tasfiyesi ile beraber oluşan boşluğu doldurmaktır. Bundan dolayı çalışmalarını ağırlıklı olarak din eğitimi etrafında şekillendirirler. Örneğin Nurcular, eğitim için Risale-i Nurları okurken, Süleymancılar bunu Kur'an kursları ile gerçekleştirme yolunu benimsemişlerdir. Nakşilik zaten öteden beri varlığını sürdüren bir yapıdır; onlar da din eğitimine yoğunlaşırlar. Sosyal ağlar ve ekonomik girişimler, cemaatler için çoğunlukla ikincildir. Asıl olan, dini eğitim, dini ortam ve dini dayanışma ağıdır. Nitekim bu çekirdek varlık temelleri kaybolunca kendileri de erimeye başlamaktadırlar. Gülen Hareketi ise bütün bunlardan ayrışır.

3-KADRO HAREKETİ VE TEŞKİLAT

Gülen Hareketi kendini doğrudan kadro yetiştirmeye adanmış bir harekettir. Kur'an kursu açmak, imam hatip okulları inşa etmek, Arapça öğretmek, dini tedrisata katkı sağlamak ve bunlar etrafında seferber olmak gibi bir motivasyona sahip değildir. Hareket, doğrudan kadro yetiştirmeyi hedefler ve bu bağlamda kadro hareketi biçiminde yapılır. Doktor, mühendis, subay, öğretmen, polis gibi kadrolar yetiştirmek peşindedir. Bunun için de bütün enerjisini bu

kadrolara gelecek insanları yetiştirmek için harcar. Dershaneler, okullar, kolejler, yurtlar ve üniversiteler bunun için açılır. İstenilen kadrolar yetişsin diye eğitim faaliyetleri yürütülür. Gülen'in kadro hareketi olarak teşkilatlanmasının bir siyasal realitesi vardır. Türkiye bir bürokrasi düzenidir. Devlet düzeni iki temel bürokrasi üzerine kuruludur: Askeri ve sivil bürokrasi. Devleti ele geçirmek ya da onu değiştirmek isteyenler bu kadro düzenine hâkim olmaya veya onların yerini almaya çalışmışlardır.

Gülen Hareketi de devleti ele geçirmek ve onu yeniden inşa etmek için bürokrasiyi kendi kadrolarıyla doldurmak ister. Bu amaçla büyük bir kadro üretim fabrikası biçiminde teşkilatlanır. Bağlılarını çocuk yaşlarından itibaren yeteneklerine göre ayırarak polis, hâkim, subay, öğretmen vs. olma idealleriyle yetiştirir. Nitekim paralel devlet yapılanması bu kadro hareketiyle kurulmuş; güvenlik, yargı, askeri ve eğitim bürokrasisi bu kadrolarla doldurulmuştur. Bu kadrolar aracılığıyla devleti ele geçirerek kendi siyasal rejimini hâkim kılmaya çalışır. Sonuçta Gülen Hareketi, bir kadro hareketidir. Ne cemaat ne de tarikattır. Devleti kadrolar aracılığıyla ele geçirmeye yönelik bir teşkilattır.

Bu kadro hareketinin tarihi 1960'ların ortalarına uzanmaktadır. Zaman içinde Türkiye'nin değişen koşulları ve dünyadaki gelişmelere göre farklılaşır ve 1990'lardan itibaren cemaatten harekete doğru köklü bir dönüşüm yaşar. Bunu sağlayan ana dinamik, küreselleşme ile beraber yeni uydu teknolojilerinin, ağ ilişkilerinin ve medya çevrelerinin ortaya çıkmasıdır. Toplumu derinden etkileyen bu yeni dinamiklerle beraber sosyolog Castell'in söylediği *ağ toplumu* ya da Daniel Bell'in tanımladığı *bilgi toplumu* (Bell, 1976) ortaya çıkmaktadır. Toplumların ana dinamiği bilgiye dayanmakta ve yine toplum çeşitli ağlar içinde şekillenmektedir. Gülen cemaati de bu yeni toplumsal biçimlerle uzlaşarak yeni bir harekete dönüşmektedir. Ya da cemaat, bir küresel post-modern cemaat haline gelmektedir. Post-modern cemaat, klasik cemaat biçiminden farklılaşmaktadır. Mah-

remiyet sınırlarını esnetmekte, kitleselliğe önem vermekte ve medyatik alanın içine girerek var olmaktadır. Nitekim yeni cemaat (kadro hareketi), eğitim ve medya gibi iki önemli olgu ile belirginlik kazanır. Toplumsal boyutta cemaat görüntüsü verilirken, mahrem boyutuyla bir teşkilata benzer. Tamamıyla kadrolar yetiştiren, dağıtan, yerleştiren ve birleştirerek mevzilere konumlandıran büyük bir teşkilattır.

Gülen Hareketinin küresel trendlerle bütünleşen bu değişimindeki iç siyasal dinamik ise Özal'la başlayan liberal demokratik açılımın getirdiği yeni siyasal ve hukuksal güvencelerdir. Nakşibendilik geleneğinden gelen, muhafazakâr kimlikli Özal, Türkiye'de dini faaliyetlerin özgürleşmesine ve kamusal alana açılmasına imkân vermiştir. Anadolu'dan gelen muhafazakâr sermaye ve hareketlere yeni "fırsat alanları" oluşturmuştur (Yavuz, 2003: 19-47). Bu değişimlerle birlikte Gülen Hareketi de rejimin klasik baskılarından korunarak daha fazla kamusal temsil imkânına ulaşır. Kadrolaşma faaliyetlerini yaygınlaştırmak için yeni fırsat alanları yakalar.

Eğitim ve Medya

Daniel Bell'in teorisine göre dünya 1970'lerden beri hızlı bir biçimde *bilgi eksenli topluma* doğru kayıyor. Post-endüstriyel döneme geçiyoruz. Bu yeni dönemde yüksek bilgiye dayalı bilimler, teknolojiler ve hizmetler önem kazanıyor. Bilgi, topluma damgasını vuran ana dinamik haline geliyor. Gülen Hareketi bilgi dinamiğine dayanarak yapılanan bu toplum içinde var oldu. Bu nedenle bilginin üretildiği, kazanıldığı ve yayıldığı temalar üzerinde odaklandı. Kolejlerin açılması ve bu kolejler etrafında bilgi üretimi ve kazanımının önemsenmesi bunu göstermektedir. Yüzlerce okul, dersane, kolej ve onlarca üniversite ve araştırma merkezi temelinde örgütlenen hareket, bilgiyi odak noktasına koydu. Bu çabası bilgi toplumunun dinamiğiyle örtüştüğü için toplumsal karşılık da buldu. Harekete

katılan kişilerin başını öğrencilerin ve öğretmenler çekmesi bu açıdan önem taşımaktadır.

Kolej ve okul ağları, harekete katılanların yetişmesi, meslek kazanması ve hayatta istihdamı açısından da büyük önem taşır. Dolayısıyla eğitim ağı çoğul bir işleve sahiptir: *Yetişmek/ kadro, hizmet etmek ve iş sahibi olmak*. Bu üç işlev, eğitim temelinde yürüyen “hizmet” çalışmalarının varlığını kolaylaştırmaktadır. Hareketi realiteyle uyumlu hale getirmektedir. İnsanlar kadro sahibi olmakta, statü kazanmakta, toplumsal saygınlık elde etmekte ve din adına hizmet ettiklerine inanmaktadırlar. Belli kadrolar etrafında mobilize olmalarını sağlayan temel psikolojik duygu ve inanışların başında hizmet etmek/dava gütmek düşüncesi gelmektedir.

Yeni kadro hareketinin diğer bir önemli özelliği, medya grubuna sahip olmasıdır. Geniş bir medya ayağıyla gazete, kitap, dergi, radyo ve televizyonlardan müteşekkil bir ağ meydana getirilmiştir. Bu özelliğiyle sosyolog Castell’in *ağ toplumu* teorisiyle bütünleşmektedir. Bu teoriye göre, uydu teknolojisiyle çalışan çeşitli ağlar toplumu etkilemektedir. İnternet, cep telefonu, sosyal medya gibi onlarca ağ sistemi toplumu sarmalamış durumdadır. Toplum, artık bu ağlar içinde şekillenmektedir (Castell, 2005: 7-8). Gülen örgütü de bu ağ toplumunun parçasıdır. Geniş medya gruplarına sahip olan bu kadro hareketi, eğitim kurumlarında ürettiği ve kazandığı bilgiyi ağ sistemiyle topluma yaymaktadır. Bu açıdan büyük bir toplumsal güce sahiptir. Hatta bazı araştırmacılar bu medya gücünü vurgulamak için “Gülen’in medya imparatorluğu” ifadesini kullanmaktadırlar (Nocera, 2015). Ayrıca teşkilat bu ağ vasıtasıyla kamusallaşmakta ve aleniyet kazanmaktadır. Harekete yönelen baskılar ve dışlayıcı mekanizmalar daha kolay bertaraf edilmektedir. Bir üçüncü fonksiyon ise teşkilatın kendi kamuoyunu/kamusal alanını kurmasını sağlamaktır.

Bu medya ağı, söz konusu oluşumu cemaatten harekete dönüştürmektedir. Klasik cemaatin kapalı ve mahrem dünyası kırılmakta; cemaat dışarıya açılmakta ve kamusal tartışmalara sunulmaktadır.

Medya üzerinden üretilen sosyal iktidar ilişkileri aracılığıyla cemaatin varlığı, “karşı iktidarlar”ın taarruzlarından korunmaktadır. Nitekim liberal, sağ, İslamcı ve sosyalist aydınlar yıllarca bu kadro hareketini Kemalizm’e karşı savunmuş ve onunla ortak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Abant Platformu toplantıları bu faaliyetlerin başında yer alır.

Hareketin vurguladığı hizmet, medyada daha farklı bir tarza dönüşmektedir. Klasik cemaatin mistik, mütevazı, kanaatkâr ve görünürlükten kaçan hizmet anlayışı değişmektedir. Medyanın doğası gereği hizmet görünür, üzerinde rekabet edilir, etrafında güç üretilir ve iddialı bir olguya dönüşür; medya içinde yeni aktörler oluşturulur. Medya imparatorluğuna dönüşen bu ağ aracılığıyla propaganda faaliyetleri yürütülmekte ve hatta siyasal alanı dizayn etme çabalarına girilmektedir. Kitleler kendi siyasal ve dini görüşleri doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılmaktadır (Nocera, 2015: 7-23). Medyanın Gülen teşkilatı tarafından bir iktidar etme aracı ve bir savaşma gücü olarak kullanılması özellikle son dönemde, AK Parti iktidarıyla mücadele evresinde bariz bir biçimde ortaya çıktı.

4-CEMAAT Mİ, HAREKET Mİ?

Gülen Hareketi, ABD’de müslim ve gayrimüslim akademisyenlerle yaptığı bir toplantı sonucunda kendisine “Hizmet Hareketi” adını vermiştir. Fethullah Gülen kendi faaliyetleri için “cemaat”, “hizmet” ve “hareket” adını sık sık kullanmaktadır. Ancak sonuçta cemaatlerde pek rastlanmayan bir tarzda kendilerine “hizmet hareketi” adını vermişlerdir. Yine başlangıçta “cemaat” tabiri kullanılırken daha sonra bundan vazgeçilmiş, bunun yerine “hareket” adı kullanılmıştır. Örneğin ABD’de Gülen’in yanında yer alan bir akademisyenin bu konuda yazdığı kitabın adı “Gülen Movement”tır. Yani Gülen Hareketi. Bu kavramla kendilerini seküler, meşru, dinle belli bir mesafede yer alan bir grup olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Hatta bu yaklaşımı meşru göstermek amacıyla Türkiye’de

halkın ezici bir çoğunluğunun dinsel alanı, hukukla temellenen bir siyasal alan olarak görmediği ileri sürülür. Yine dinden ilham alan ve dindar vatandaşlar da dâhil olmak üzere Türk halkının sekülerist ve cumhuriyetçi gelenek içine doğduğu, mevcut sistemin temel ilkeleleriyle uyum içinde olduğu vurgulanır. Ayrıca Türkiye’de İslamcı siyasal partilerin hiçbir zaman iktidara gelmediği ve İslam devleti talebinde bulunan bir hareketin Türkiye’de hiçbir zaman doğmadığı ifade edilir. Gülen Hareketi bu toplumsal konsept içine yerleştirilerek kültürel, sivil ve apolitik bir hareket olarak gösterilir (Çetin, 2010: 251).

Fethullah Gülen’in varlığı etrafında gelişen yapının politik, dini, ekonomik ve şiddetle ilgili çeşitli boyutları bulunmaktadır. Bundan dolayı, bu yapıya FETÖ dersek hareketin sadece cunta ve şiddet boyutlarına yoğunlaşırız. Oysa bu yapının dini cemaat yapılanmasının dışında siyasal ilişkiler, teşkilatçılık, istihbarat, devlet içi örgütlenme, sosyal alanda iktidar inşa etme gibi birçok veçhesi olduğunu görmeliyiz. Türkiye’nin son kırk yıllık tarihinde birçok faaliyete, girişime ve örgütlenmeye başvuran bu yapıyı bahsettiğimiz geniş boyutlarla derinlemesine kavramamız gerekir. Bundan dolayı bütün bunları kapsayan bir olgu olarak “hareket” adını kullanmayı tercih ediyoruz. Yıllar içinde yaptığımız okumalar, gözlemler, yorumlar ve karşılaştığımız yeni bulgular, bu tanımlamayı daha kapsayıcı ve daha sağlıklı bulmamıza yol açıyor. Gülen Hareketi ifadesi genel çerçeve olmakla beraber, onun paralel yapı, teşkilat, cuntacılık ve darbecilik, istihbarat gibi yönlerine dikkat çekmek için zaman zaman bu adlandırmaları da kullanmak gerekmektedir.

Burada hareket kavramı nötr bir anlam taşımaktadır. Eskiden “cereyanlar” deniyordu. Örneğin bir dönem devlet raporlarında Nurcu ve Süleymancılar için “Türkiye’de zararlı cereyanlar” ifadesi sık sık kullanılırdı. Hareket zararlı da olabilir, yararlı da. Hareket politik de olabilir, toplumsal da, dinsel de. Gülen Hareketi bütün bu boyutları içinde taşır. Din, toplum ve siyaset boyutlarını kapsar.

Gülen kültü etrafında yapılan çalışmaları, örgütlenmeleri, dini söylem üretimlerini, inisiyatifleri kapsayan şemsiye kavramdır hareket. Ama bunun sivil, seküler ya da pür cemaat olduğunu söylemek pek mümkün gözüküyor. Katı kolektivist yapısı, teşkilatlanmasının bireyi yok eden niteliği, dine sık sık başvuran söylemleriyle bu yapıya çok cepheli bir teşkilat ya da hareket demek mümkün görünüyor.

KAYNAKÇA

- Bell, D. (1976) *The Coming of Post Industrial Society*, New York: Basic Books.
- Bulaç, A. (2007) *Din, Kent ve Cemaat-Fethullah Gülen Örneği*, İstanbul: Ufuk Kitap.
- Castels, E. (2005) *Ağ Toplumunun Yükselişi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çetin, M. (2010) *The Gülen Movement*, New York: Blue Dome Press
- Çiftçi, (2008) *Tasavvuf Kitabı*, Haz: C. Çiftçi, İstanbul: Kitabevi
- Erdoğan, L. (1995) *Fethullah Gülen Hocaefendi: Küçük Dünyam*, İstanbul: AD Yayıncılık.
- Ergen, E. (2005) *Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı*, İstanbul: Akademi Yayınları.
- Maffesoli, M. (1996) *The Time of Tribes*, SAGE Publication: London
- Nursi, S. (2006), *Mesnevi-i Nuriye*, (çeviri yazı), İstanbul: Mutlu Yayıncılık.
- Nocera, L (2015)“ Introduction”, in *The Gülen Media Empire*, Edited by Lea Nocera, Rome: Resert,
- Saran, A.K (2009) *Omuzumda Hemençe*, Ankara: Kurtuba Yayınları
- Yıldırım, E. (2010) “Said Nursi’de Toplum Tasavvuru: Alternatif Bir Aydınlanma Hareketi mi?”, *Bediüzzaman Said-i Kürdi Sempozyumu*, Mayıs 2010, Diyarbakır.
- Tönnies, F. (1993): *Community and Society*, Second Eddition, Transaction Publisher: New Jersey

ÖZDENİN ÖLÜMÜ

- Yavuz, H. (2003), "The Gülen Movement" *Turkish Islam and Secular State*,
ed: H. Yavuz- J. Esposito, New York: Syracuse University Press, pp. 19-48.
- Yelken, R. (1998) *Cemaatin Dönüşümü*, Ankara: Vadi Yayınları